

P. M. Fischer

Flora en Bacchus en de beeldhouwers Van Logteren

In 1959 verwierf het Rijksmuseum een paar witmarmeren allegorische kindersculpturen, voorstellende *De Lente* en *De Herfst*, waarvan de laatste signatuur een datum draagt: 'I.V.LOGTEREN A° 1717' (afb. 2 en 1)¹. Van Ignatius van Logteren – hem betreft de signatuur en niet zijn zoon Jan, die ook zijn voornaam meermalen afkortte met de 'I' maar in 1717 nog slechts acht jaar oud was – bezat het museum reeds de volgende werken: een marmeren reliëf weergevende *Venus en Adonis* uit 1731², drie zandstenen tuinbeelden, voorstellende drie van de vier *Jaargetijden*³, en een zandstenen reliëf met *Twee weesjongens*, afkomstig uit de geveltop van 'De Keyerskroon' in de Kalverstraat (afb. 4)⁴. Van Jan van Logteren had men nog slechts één werk verworven: een witmarmeren tuinvaas met mythologische voorstellingen, sinds jaar en dag prijkend in de ingangshal, aan de voet van de grote trap⁵. De twee in de aanhef genoemde puttobeeldjes betekenden een waardevolle aanvulling op het museumbezit van deze belangrijke maar nog altijd te weinig bekende Amsterdamse beeldhouwers. In zijn beschrijving⁶ duidde de conservator Jaap Leeuwenberg de beeldjes met wat onnodige schroom aan als 'wellicht de Lente en de Herfst': ze stellen duidelijk *Flora* of *De Lente* en *Bacchus* of *De Herfst* voor.

Het lag, mede door de overeenkomst in stijl, voor de hand ook de niet-gesigneerde *Flora* als een werk van Ignatius van Logteren te

aanvaarden – en zó zijn ze ook in de catalogus van 1973 opgenomen.

Nadere beschouwing echter zal leren, dat we aan deze onderlinge verwantschap een ietwat verrassende afwijkende interpretatie dienen te geven.

Vooreerst treden kleine verschillen in de uitvoering aan het licht: de plint van de *Bacchus* is bijna een centimeter hoger dan die van de *Flora*. Ook is de plint van *Flora* aan de bovenzijde glad gepolijst, die van *Bacchus* daarentegen gefrijnd (d.i. van dunne evenwijdig gegroefde lijntjes voorzien). Bij een bijzonder nauwkeurig en gaaf werkende meester als Ignatius van Logteren roept dit al aanstonds onoverkomelijke bedenkingen op. Dan ineens gaat de afwezigheid van signatuur bij de *Flora* zwaarder wegen.

Enmaal gealarmeerd vallen ons, ondanks de onmiskenbare Van Logteren-sfeer die beide beeldjes kenmerkt, even grote onderlinge verschillen van wezenlijke aard op. Het frappeert dat *Flora* een lichtvoetige, zelfs zwevende, dansende beweging maakt, terwijl *Bacchus* een meer statisch, rustig evenwicht ten toon spreidt. Overeenkomstig daarmee zweven *Flora*'s blikken weg 'ten hemel', zoals we dit kennen bij heiligen in extase uit de Italiaanse barok maar waarin tevens reeds een vroeg-romantisch smachten te lezen is. *Bacchus* mist ten enen male die vervoering, hij voelt zich 'prettig aards', zijn attitude is ook klassieker. Beider lendedoekjes vertonen dergelijke verschillen in stijl.

Afb. 1. Ignatius van Logteren, 1717. *Bacchus of De Herfst*. Rijksmuseum, Amsterdam.

Dit wezenlijke onderscheid blijft bestaan, ook al zou de opzet hebben bestaan de karakters van de voorgestelden 'per contrapposto' te laten uiteenlopen. Overigens zou men de staat van verrukking dan eerder bij Bacchus verwachten, zoals de in het Rijksmuseum aanwezige *Bacchus*-putto van Quellinus de Jonge (afb. 3)⁷ dat inderdaad laat zien. Ook wordt het verschil niet aangetast indien de beeldhouwer met de 'occhi alzati' en het bloemenmandje, tegelijk met de *Lente Ripa*'s '*Hoop*' heeft willen uitbeelden: de bloemen betekenen dan de hoop op de vruchten⁸. Een dergelijke meer religieus getinte iconografie is echter in dit geval minder waarschijnlijk en wordt in onze streken ook nauwelijks aangetroffen.

Afb. 2. Jan van Logteren, ca. 1733. *Flora of De Lente*. Rijksmuseum, Amsterdam.

Mijn vermoeden, dat *Flora* niet van de hand van Ignatius stamt maar van die van Jan, wordt gesteund door enige oude, nog niet 'gehoorde', getuigen. In zijn pioniersartikel uit 1926 over de beeldhouwers Van Logteren⁹ noemde Knoef de nummers 7 en 8 van de veilingcatalogus van de verzameling Teegeler van 13-14 juli 1785 zonder deze vermeldingen in verband te brengen met bestaand werk. Leeuwenberg herkende in de omschrijvingen onze *Flora* en *Bacchus*: 7. *Een dito* (= marmeren) *Kindje, het hoofd is omvlogten van wijngaardsranken, neevens zig hebbende een mand met vrugten, door Ignatius van Logteren... Een dito Kindje, het hoofd omvlogten met bloemen, en neevens hetzelfde een mand met bloemen, dito*. Met dit

Afb. 3. Artus Quellinus de Jonge, ca. 1680-90. Bacchus of De Herfst. Rijksmuseum, Amsterdam.

'dito' blijkt de samensteller van de catalogus van 1785 een onvoorzichtigheid te hebben begaan. Knoef noch Leeuwenberg kende een veertig jaar oudere veilingcatalogus: op 1 december 1744 werd in De Keyzerskroon – dus onder Ignatius' gevelreliëf met de *Twee weesjongens* (afb. 4)! – de kunstverzameling van de bekende schilder Isaac de Moucheron geveild. Hierin komen onze beeldjes, nauwkeuriger omschreven, als de allereerste nummers voor: *N.1. Een Kintje verbeeldende een Jonge Bacchus van wit Marmer, hoog 2 voet 7 duym met de Plindt door Ignatius van Logteren. N.2. Een dito verbeeldende Flora van Jan van Logteren van dezelfde hoogte.* De maten stemmen nauwkeurig met die van onze beeldjes overeen.

Isaac de Moucheron was voor de Van Logterens een goede bekende. Hij heeft talloze malen in voorname projecten met hen samengewerkt, zoals voor de weduwe Dickx in het huis Herengracht 168 – het huidige Theater Instituut. Met hen en met onder meer Jacob de Wit behoorde hij tot het meest gezochte team voor de belangrijkste opdrachten in en rond Amsterdam. Hij woonde enige huizen van de Van Logterens af, op de Prinsengracht tegenover het Amstelveld¹⁰, en had zodoende een vrijwel dagelijkse omgang met hen.

De Moucheron heeft kennelijk eerst de *Bacchus* van Ignatius gekocht, bij voorbeeld na diens overlijden in 1732, en vervolgens aan Jan verzocht hem een *Flora* bij te leveren.

Noten

¹ J. Leeuwenberg m.m.v. W. Halsema-Kubes, *Beeldhouwkunst in het Rijksmuseum. Catalogus*, Amsterdam-'s-Gravenhage 1973 (Cat. 1973), nr. 365 a en b.

² Cat. 1973, nr. 367.

³ Cat. 1973, nr. 368.

⁴ Cat. 1973, nr. 366. Geplaatst in de buitenmuur van de Drucker-uitbouw.

⁵ Cat. 1973, nr. 369.

⁶ J. Leeuwenberg, Twee marmeren kinderfiguurtjes van Ignatius van Logteren. Een fraai geschenk van de Vereniging van Handelaren in Oude Kunst, *Bulletin van het Rijksmuseum* 7 (1959), blz. 32-34; Cat. 1973, nr. 365.

Afb. 4. Ignatius van Logteren, 1725. Reliëf met twee weesjongens, afkomstig uit de geveltop van 'De Keyzerskroon' in de Kalverstraat te Amsterdam.

⁷ Cat. 1973, nr. 338b.

⁸ Cesare Ripa, *Iconologia*, s.v. 'Speranza divina'.

⁹ J. Knoef, Twee achttiend'eeuwsche beeldhouwers Ignatius en Jan van Logteren, *Oud-Holland* 18 (1926), blz. 153 e.v.

¹⁰ Zie o.m. Belastingkohieren in de jaren 1720-1744, wijk 59, nrs. 5319 en 5326 - Gemeente Archief Amsterdam.